

Eski Türk Yazıtlarında Politik ve Askerî Terimlerden Örnekler

Hatice Şirin User*

Özet

II. Türk Kağanlığı döneminde siyasal ve askerî alanda kullanılan bazı sözcükler temel leksik birimlerin mecazlaşması yoluyla elde edilmiş ve bu yolla kazanılan ögeler terimleşebilmişlerdir. Aynı dönemde sözcüklerin temel anlamları değişmeden terimleşebildikleri de saptanabilir. Bu yazıda, Köktürk politik örgütlenmesinin en üstünde yer alan yöneticinin adı *kaganın*, *at* “ad; unvan” ve *sü* ordu” sözcükleriyle oluşturduğu öbekler (*kagan at*, *kagan sü*) tartışılacaktır. Bu bağlamda eski Türk siyasal yaşamında *kagan at* söz öbeğinin “kağan unvanı, kağanın adı/unvanı” olarak değil “kağanlık unvanı” biçiminde anlaşılması gerektiği ve *kagan at*ın eski Türk çağında politik ve idarî bir terim olarak kullanıldığı tezi savunulacaktır. *Kagan sü* söz öbeğinin ise, *taşık*- eyleminin kılıcı olarak Tonyukuk Yazıtı, 33. satırda kayıtlı bir cümleden hareketle, “kağanlık ordusu” anlamında askerî bir terim olduğu ileri sürülecektir. Bu tezlerin dayanak noktasını ise, eski Türkçede *eksiz* (*çekimsiz*) *ad* + *eksiz* (*çekimsiz*) *ad* kuruluşuyla gerçekleşen söz öbeklerinin varlığı oluşturacaktır.

Makalenin ana tezini, *eksiz ad* tamlaması kuruluşuyla *eksiz ad* + *eksiz ad* oluşan *kagan at* “kağanlık unvanı” ve *kagan sü* “kağanlık ordusu” söz öbeklerinin, dönemin siyasal ve askerî terminoloji ögeleri arasında yer aldığı düşüncesi oluşturmaktadır. Bu öneri, eski Türkçe döneminde *ad* tamlaması kuruluşlarının iyelik ve/veya ilgi durumu ekleri olmaksızın da gerçekleşebildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler

II. Türk Kağanlığı Yazıtları, Siyasal Terimler, Askerî Terimler, *kagan at*, *kagan sü*.

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fak. TDE Bölümü / İzmir
hatice101@yahoo.com

1. II. Türk Kağanlığı, gerek birinci gerekse ikinci egemenlik döneminde, İç Asya'da gerçek bir güç oluşturmuş ve çağdaşı olan diğer devletlerle ekonomik, politik ve diplomatik ilişkiler ağı örerek bu gücü arttırmıştır.¹ Türklerin bu dönemde Çin'den Bizans'a kadar geniş bir coğrafyada siyasal birlik kurmayı başardıkları; bu birliği İç Asya standartlarına göre uzun sayılabilecek bir süre devam ettirdikleri; Çin, İran ve Bizans'ın iç/dış işlerine sık sık müdahalede buldukları; Yunan, İran, Hint ve Çin arasında sürekli bilgi taşıdıkları belgelerle kanıtlanmıştır (Sinor 2000: 421, 424).

II. Türk Kağanlığı'nın İç Asya'da askerî güç ve diplomasi arasında dış politika dengelerinin sağlayıcısı ve sürdürücüsü konumunu uzun bir süre korumuş olması, onların iç politikadaki köklü geçmişlerinin kanıtıdır. Kağanlık çağı anıt yazıtları, Türklerde iç politika olgusunun yüzyıllar önce temellendiğine tanıklık eden yazılı belgelerdir.

1.1. Kağanlık yazıtları, tarihsel birer belge özelliği taşıdığından, olayların anlatış düzeninde sözcükler çoğu kez temel anlamlarının dışında kullanılmış, bu da yazıtlarda özel bir politik ve askerî üslubun gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu üslup, II. Türk Kağanlığı'nın ardından kurulan Ötüken Uygur Devleti yöneticilerince yazdırılan Runik yazıtlarda değişmemiştir. II. Türk ve Ötüken Uygur kağanlıklarının resmi tarih belgeleri olan yazıtlardaki politik ve askerî üslubun derinliğine, günümüzde hâlâ çözülememiş olan ya da üzerinde birden çok görüş ve yorum bulunan sözcükler, söz öbekleri ve cümleler somut kanıtlar sunmaktadır.²

Yazıtlardaki etkinliği, yüzeysel bir okumanın sonucunda bile anlaşılabilir düzeyde olan bu üslubun oluşum ve gelişimi, birçok sözcüğün ikincil, üçüncül ve daha üst anlamlarla kullanılmasına bağlıdır. Bunun en belirgin örnekleri *iç* "iç", *taş* "dış", *ba-* "bağlamak", *bulga-* "bulamak, karıştırmak", *kir-* "girmek", *kör-* "görmek" gibi ad ve eylemler ve bunların türevlerinde saptanmıştır. Kağanlık yazıtlarında, *iç* ve *taş* sözcükleri ile bunların türevlerinin³ (*içre*, *içreki*, *içik-*, *içgin-*, *içger-*, *taşra*, *taşdın*, *taşık-*) neredeyse tümü politik ve diplomatik anlam katmanları kazanmış durumdadır: *içrâki* "has, saraya mahsus, kağana mahsus", *içik-* "tâbi olmak, bağımlı olmak; katılmak, iltihak etmek; sığınmak, iltica etmek", *içgin-* aynı; *içger-* "itaat altına almak, bağımlı kılmak, kendi siyasal oluşumuna dahil etmek, ilhak etmek"; *taşdın* "siyasal merkezin dışı"; *taşık-* "isyan etmek" vb.

ba- "bağlamak" eyleminin ad türevi olduğu düşünülen *baz* "bağlı" sözcüğü, "belirgin bir siyasal oluşumun egemenliğini tanımış (kişi, halk)" biçiminde karşılayabileceğimiz üst bir anlamla; aynı eylemin bir başka ad türe-

vi *bag* “bağ” ise, “birleşik, müttehit” karşılığında (Yenisey yazıtlarında) kullanılmıştır. Kabul görmüş bu örneklerin dışında, daha dikkatli okumalar sonucunda, bazı temel fiillerin de (*yorı-* “yürümek”, *adrıl-* “ayrılmak”, *öl-* “ölmek”, *yok bol-* “yok olmak”, *tiril-* “toplanmak, *tüzül-* “düzenlenmek”, *äbir-* “evirmek, çevirmek” vb.) söz konusu politik içerikleri ortaya çıkabilmektedir.

Kağanlık yazıtlarının söz varlığını oluşturan bazı birimler ise bir başka sözcükle öbek oluşturarak politik terminoloji ögeleri hâline gelmişlerdir. Buna örnek olarak, *içre sab* söz öbeğini gösterebiliriz. *içre sab*, Kapgan Kağan tarafından dönemin ordu komutanı Apa Tarkan’a gönderilen gizli bir mesajın açıklandığı Tonyukuk Yazıtı’nın 34. satırında kayıtlıdır. Apa Tarkan’a iletilen bu mesaj Tonyukuk’tan bilinçli olarak gizlenmiştir. Bu bakımdan *içre sab* söz öbeği “devlet, savaş vb. sırları içeren bilgi, kripto” olarak tanımlanabilir.

Yazıtlardaki askerî üslubun varlığını da terim haline gelmiş bazı söz öbekleri göstermektedir: Örneğin *şnar sü* (BK D 32) “ordunun yarısı” değil, “savaş düzeninde ordunun iki kanadından biri” anlamındadır. *yadag* (KT D 27-28, BK G 1, ŞU G 9) “yaya” değil, “yaya (atsız) asker, piyade”; *atlıg* (BK G 1, T 4, T 24 vd.) “atlı” veya “atı olan” değil, “süvari, atlı asker”; *kädimlig* “giyimli” (KT D 33, ŞU G 9) değil, “teçhizatlı, mücehhez, donanımlı (at, asker vb.)” anlamlarıyla da kullanılmış; böylece bu sözcüklerle Türkçenin tarihsel askerî terim ögeleri oluşmuştur⁴.

2. Kağanlık yazıtlarında *kagan* “kağan”, *bodun* “halk; kavim, millet”, *sü* “asker; ordu” gibi birimlerle oluşan söz öbekleri (*kara bodun*, *kara kamag bodun*, *türk kagan*, *kagan sü*, *kagan at* vb.), II. Türk devletinin ve ordusunun örgütlenmesi hakkındaki açık bilgi ve belgelerdir; dolayısıyla bu sözcükler, dönemin politik ve askerî terminolojisi ögelerinin oluşmasına doğrudan kaynaklık etmişlerdir.

2.1. Bu yazıda, II. Türk Kağanlığı politik örgütlenmesinin en üstünde yer alan *kaganın*, *at* ve *sü* sözcükleriyle oluşturduğu öbekler (*kagan at*, *kagan sü*) tartışılacaktır. Bu bağlamda eski Türk siyasal yaşamında *kagan at* söz öbeğinin “kağan unvanı, kağanın adı/unvanı” olarak değil “kağanlık unvanı” biçiminde anlaşılması gerektiği ve *kagan atın* eski Türk çağında politik ve idarî bir terim olarak kullanıldığı tezi savunulacaktır. *Kagan sü* söz öbeğinin ise, *taşık-* eyleminin kılıcısı olarak Tonyukuk Yazıtı, 33. satırda kayıtlı bir cümleden hareketle, “kağanlık ordusu” anlamında askerî bir terim olduğu ileri sürülecektir. Bu tezlerin dayanak noktasını ise, eski Türkçede

eksiz (çekimsiz) ad + eksiz (çekimsiz) ad kuruluşuyla gerçekleşen söz öbeklerinin varlığı oluşturacaktır.

2.1.1. Kağanlık yazıtlarındaki *izafet* kuruluşları, Adams tarafından incelenerek sınıflandırılmıştır.⁵ Bu çalışmada eksiz (çekimsiz) ad + eksiz (çekimsiz) ad (*noun in absolute + noun in absolute*) yapıların varlığı saptanmıştır (Adams 1981). Bunun en yaygın örnekleri, yazıtlarda yer adlarında, yıl adlarında⁶ ve etnonim + *bodun* Ø ve etnonim + *kagan* Ø biçimindeki kuruluşlarda karşımıza çıkar.⁷

etnonim + <i>bodun</i> Ø (eksiz):	<i>türk bodun</i> <i>tabğaç bodun</i> <i>kırkız bodun</i> <i>az bodun</i> vb.
etnonim + <i>kagan</i> Ø (eksiz):	<i>tabğaç kagan</i> <i>kırkız kagan</i> <i>türgiş kagan</i> <i>tüpüt kagan</i> <i>türk kagan</i>

Bu yapılar kadar yaygın olmamakla birlikte, eksiz (çekimsiz) ad + eksiz (çekimsiz) ad kuruluşuna, etnonim/unvan + *sü* ve unvan + *at* yapılarını da dahil edebiliriz:

unvan + <i>sü</i> Ø (eksiz):	<i>kagan sü</i>
unvan + <i>at</i> Ø (eksiz):	<i>kagan at</i> <i>katun at</i> <i>yabgu at</i> <i>şad at</i>

2.1.2. Unvan + *sü* Ø (eksiz): Tonyukuk Yazıtı'nın 33. satırında *k(a)g(a)n sü t(a)ş(ı)kdı : on ok süsi : k(a)lıs(ı)z : t(a)ş(ı)kdı : tir* cümlesinde⁸ tek örnekte karşımıza çıksa da, eksiz (çekimsiz) ad + eksiz (çekimsiz) ad yapısıyla oluşmuş askerî öğelerden birini çarpıcı biçimde yansıtmaları nedeniyle önemlidir.

Bu cümle Radloff'ta “Der Chagan ist mit dem Heere ausgezogen”; Orkun'da “Hakanı asker çıkardı.”; Aalto'da “Ihr Qagan ist mit dem Heere ausgezogen”; Tekin'de, “Kağanları orduyla dışarı çıktı.”; Rybatzki'de, “Der [Türgeş]-Qagan und [sein] Heer sind ausgezogen”; Karcavbay'da “kaganı kolın köterdi”; Berta'da “A [türges] kagánja és a sereg[e] kivonult” olarak tercüme edilir (Radloff 1899: 17, ETY: 112, Aalto 1958: 41, Tekin 1994: 14, Rybatzki 1997: 110, Karcavbay 2003: 224, Berta 2004: 83).

taşık- fiili⁹, “çıkarmak” değil, “çıkılmak” (mecazen “sefere çıkmak”) anlamını taşıdığı için Orkun’un ve Karcavbay’ın anlamlandırmaları; *sü* sözcüğü zarflık bilgisi içermediği için Radloff, Aalto ve Tekin’in anlamlandırmaları doğru değildir. Bu cümlenin anlaşılması, öğelerinin çözümümüyle olanaklı hale gelir. Cümlenin çözümlemesi için, öncelikle Eski Türkçede *taşık-* fiilinin geçişsiz olduğunun; dolayısıyla *kagan* ve *sü* sözlerinin, nesne değil, ancak özne olabileceğinin belirlenmesi gerekir. Bu bağlamda, *taşık-* fiilinin kağanlık yazıtlarındaki diğer kayıtlarını incelemek yararlı olabilir.

Yazıtlarda *taşık-* fiili, “çıkılmak” temel anlamının dışında, daha çok “(ordu) sefere çıkmak” ve “baş kaldırmak, isyan etmek” anlamlarında kullanılmıştır.

I. “(sancak, bayrak) çıkmak”:

tug : *t(a)ş(i)k(i)r* : *(ä)rkli y(ä)lmä* : *(ä)ri k(ä)lti* : “Sancak çıkar iken, keşiş devriyesi geldi” (ŞU D 5-6). Bu cümlede *taşık-* eyleminin öznesi *tug* “sancak, bayrak” sözcüğüdür.

II. “baş kaldırmak, isyan etmek”:

k(a)η(i)m k(a)g(a)n : *yiti y(e)g(i)rmi (ä)r(i)n* : *t(a)ş(i)km(i)ş* “Babam kağan onyediyi adamıyla (askeriyle) başkaldırmış.” (KT D 11, BK D 10). Bu cümlenin öznesi *kañım kagan* “babam kağan”dır.

(a)şnuki : *t(a)bg(a)çd(a)kı* : *og(u)z türk* : *t(a)ş(i)k(m)ş* “Önce Çin’deki Oğuz(lar ve) (Kök)Türkler başkaldırmış.” (ŞU G 8) cümlesinde ise *taşık-* eyleminin öznesi *oguz türk* “Oğuz(lar) ve (Kök)Türkler” sözleridir.

III. “(ordu) sefere çıkmak”:

ilki sü : *t(a)ş[ik]m(i)ş* : *(ä)rti* : “Birinci ordu (sefere) çıkmış idi.” (BK D 32). Bu cümlenin öznesi *ilki sü* “birinci ordu” söz öbeğidir.

türg(i)ş k(a)g(a)nı : *t(a)ş(i)km(i)ş tidi* : *on ok bod(u)nı* : *k(a)lıs(i)z t(a)ş(i)km(i)ş* : “Türgiş kağanı (sefere) çıkmış dedi; On Ok halkı tamamen (sefere) çıkmış.” (T 30) Bu cümlelerin özneleri ise, sırasıyla *türgiş kaganı* “Türgiş kağan(lık ordusu)” ve *on ok süsi* “on ok ordusu” söz öbekleridir.

siz t(a)ş(i)k(i)η : *çig(i)g t(a)şg(a)r(i)η* : *tim(i)ş* : *m(ä)n* : *t(a)ş(i)k(a)yın* : *tim(i)ş* “Siz (Kırgızlar sefere) çıkın; Çikleri (sefere) çıkarın demiş; ben (Tokuz Oğuzlar sefere) çıkayım demiş.” (ŞU D 10-11) cümlesinde *taşık-* eyleminin öznesi *siz* ve *män*’dir. Bu cümle, Uygurlara karşı 752 yılında kurulan Tokuz Oğuz-Çik-Kırgız ittifakı hakkındadır. Dolayısıyla *sizden* kasıt Kırgızlar, *män*’den kasıt ise Tokuz Oğuzlardır (Gömeç: 31-32, Aydın 2007: 60).

Bu örnek cümlelerin hepsi, kağanlık yazıtlarında *taşık-* eyleminin politik ve askerî bazı hareketlerin adı olarak kullanıldığını gösterir. *taşık-* hareketinin doğrudan veya dolaylı failleri *tug*, *kağan*, *sü* ve bazı kavimlerdir (Oğuz, Türk, On Ok, Kırgız ve Tokuz Oğuz).

Tonyukuk Yazıtı'nın 33. satırında geçen *sü* sözcüğünü Radloff, Aalto ve Tekin, “orduyla” biçiminde çevirmiş; böylece sözcüğü cümle içinde zarf kabul etmişlerdir. Rybatzki ve Berta ise, “(Türgiş) kağan ve (onun) ordusu dışarı çıktı” biçiminde Türkçeye tercüme edebileceğimiz anlamlandırmalarıyla, özgün cümlenin dizimini korumuşlar; ancak *kagan* ve *sü* sözlerini iki ayrı özne saymışlardır.

Bu cümlede *kagan* ve *sü* sözcükleri, bir söz öbeği durumunda olduklarından cümle ögeleri belirlenirken birbirinden ayrı ele alınamazlar. Bunu aynı cümlede eksiz (çekimsiz) ad + iyelikli ad (*noun in absolute + noun with relative suffix*) biçimindeki ad tamlamasıyla kurulan *on ok süsi* “On Ok ordusu” öbeği desteklemektedir: *k(a)g(a)n sü t(a)şıkdı on ok süsi k(a)lıs(ı)z t(a)şıkdı*. Burada ilk cümledeki *kagan*, Türğişlerin kağanı; *sü* Türğiş Kağanlığı'nın ordusudur. Dolayısıyla *kagan sü* sözleri, bu cümlede *taşık-* fiilinin öznesidir. Burada *kagan sü*, Adams tarafından belirlenen , eksiz (çekimsiz) ad + eksiz (çekimsiz) ad kuruluşuna uygun olup Latincedeki *exercitus regius* “imparatorluk ordusu”na koşut bir kavramı karşılamak üzere kullanılmıştır.

Eker, tarihsel metinlerde *sü* sözcüğüyle yapılan askerî terimleri incelediği çalışmasında, *sü* sözcüğünün tamlanan işlevinde kullanıldığı bir çok örnek saptamıştır: Bunlar arasında *atlıg sü* “atlı birlikler”; *yadag sü* “piyade birlikler”; *ilki sü* “birinci ordu”, *ekin sü* “ikinci ordu”; *sıñar sü* “ordunun yarısı”; *kanlık süsi* “kağanlık ordusu”; *kagan süsi*, *kan süsi* “kağan ordusu” ve *kara kamağ süsi* “halk ordusu” örnekleri¹⁰ önemlidir (Eker 2006: 127-129). Bu örnekler, sistematik bir bütünlüğü olan eski Türk ordusunun kendi içinde şubelere ayrıldığını göstermektedir.

*İrk Bitig'*de kayıtlı *kara kamağ süsi* söz öbeği, kağanlığa ait sürekli bir ordunun yanı sıra, savaş durumunda halkın yedek askerler olarak görev yaptığının kanıtı olabilir. Buna ek olarak *birinci ordu* ve *ikinci ordu* terimleri, ordunun kollara ayrıldığını; kuvvet yapısında atlı birliklerin ve yaya birliklerinin olduğunu göstermektedir.¹¹ *kagan süsi*, *kan süsi*, *kanlık süsi*, doğrudan kağana bağlı olan orduyu karşılayan söz öbekleridir (Eker 2006: 123) ve Türk kağanlarının hassa askerlerinin de bu ordu içinde olmaları yüksek bir olasılıktır.

Eksiz (çekimsiz) ad + iyelikli ad kuruluşunda olan *kagan süsi*, *kan süsi* ve *kanlık süsi* söz öbeklerinin yanına, eksiz (çekimsiz) ad + eksiz (çekimsiz) ad kuruluşundaki *kagan sü* söz öbeğini de koyabiliriz. Böylece, *k(a)g(a)n sü t(a)şıkdı* “(Türgiş) kağanlık ordusu (sefere) çıktı” biçiminde anlamlandırılabilir ve bu cümlenin yapısının son derece sağlam olduğu ortaya çıkar.

2.1.3. Unvan + *at* ∅ (eksiz): eksiz (çekimsiz) ad + eksiz (çekimsiz) yapısını *kagan at* söz öbeğinde görebiliriz. Bu söz öbeği, Kül Tigin, Bilge Kağan ve Taryat yazıtlarında kayıtlıdır:

k(a)g(a)n (a)t : bunta : biz : birt(i)m(i)z (KT D 20) “Kağanlık unvanı(nı) burada biz verdik.”; *k(a)g(a)n (a)t(i)g* : bunta : biz : birt(i)m(i)z (BK D 17) “Kağanlık unvanını burada biz verdik.”; *t(ä)ñridä* : bolm(i)ş : (e)l (e)tm(i)ş *b(i)lgä* : *k(a)g(a)n* : (ä)l *b(i)lgä* : *k(a)tun k(a)g(a)n (a)t(i)g* : *k(a)tun (a)t(i)g (a)t(a)n(i)p* : ötü(k)än *k(i)d(i)n uçınta* : *t(ä)z b(a)şınta örg(i)n [(a)nta : (e)t(i)td(i)m çıt]* (a)nta : *y(a)r(a)t(i)td(i)m* (Ta B 1) “Teñride Bolmuş Eletmiş Bilge Kağan (ve) Elbilge Katun. Kağanlık unvanını ve katunluk unvanını alıp Ötüken(in) batı sınırında (ve) Tez (ırmağının) başında, karagahı orada kurdurdum, çıt(leri) orada çaktırdım”.

Eski Türkçede, askerî ve idarî unvanları karşılayan kavramların eksiz (çekimsiz) ad + eksiz (çekimsiz) (unvan + *at* ∅) kuruluşuyla oluşturulduğunu, yalnızca *kagan at* söz öbeği belgelemez. *şad*, *yabgu*, *katun*, *inänçu apa yargan tarkan*, *apa tarkan çıkan toñukuk* gibi unvanlar ve unvan grupları da, yazıtlarda aynı kuruluşla gerçekleşmişlerdir:

in(ä)nçu : (a)pa : *y(a)rg(a)n* : *t(a)rk(a)n* : *at(i)g* : [bi]rt(i)m (KT B), *ş(a)d* : (a)t(i)g : (a)nta : b(e)rm(i)ş : boltukda : tok(u)z : og(u)z : t¹g² : *y(a)gı (ä)rm(i)ş* : b(ä)dük : (ä)rm(i)ş (O 6), [(a)lpın : (ä)rd(ä)min] üçün : (a)p[a] [t(a)rk(a)n] *çık(a)n toñukuk* : (a)t(i)g b(e)rm(i)ş (KÇ 1); (e)ki ogl(i)ma : *y(a)bgı ş(a)d (a)t* birt(i)m (ŞU D 7); *k(a)g(a)n (a)t(i)g* : *k(a)tun (a)t(i)g (a)t(a)n(i)p* : ötü(k)än *k(i)d(i)n uçınta* : *t(ä)z b(a)şınta örg(i)n [(a)nta : (e)t(i)td(i)m çıt]* (a)nta : *y(a)r(a)t(i)td(i)m* (Ta B 1).

Bu örneklerdeki *kagan at*, *katun at*, *yabgu at*, *şad at*; sırasıyla “kağanlık unvanı”, “katunluk unvanı”, “yabguluk unvanı” ve “şadlık unvanı” olarak karşılanmalıdır. Bu nedenle *kagan*, *katun*, *yabgu*, *şad* vd. idarî unvanların, II. Türk Kağanlığı döneminde “kağanlık, katunluk, yabguluk ve şadlık makam ve kurumları”nı da kapsayan birer kavram adı oldukları öne sürülebilir. Bunun en güvenilir tanığı kağanlık yazıtlarında kayıtlı *är at* “erlik¹² (yetişkinlik) adı/unvanı” söz öbeğidir.¹³ Yenisey yazıtlarında geçen *oglan at*

“çocukluk adı/unvanı, *bägdäki at* “beylik adı/unvanı” söz öbekleri de¹⁴ bu tezi güçlendiren kanıtlar olarak sunulabilir.

Bütün bu örneklerde *at* sözcüğü, öbek oluşturduğu diğer sözcüklerle (*kagan, katun, yabgu, şad, er, oğlan* vd.) gramatik ilişkiye eksiz olarak girmiştir. Oysa, yazıtlarda *at* sözcüğü, “boy kimliği” ve “ad, isim” anlamıyla kullanıldığında her zaman *at + I* (iyelik) kuruluşuyla [Adams’ın sınıflandırmasındaki eksiz (çekimsiz) ad + iyelikli ad (*noun in absolute + noun with relative suffix*)] karşımıza çıkar: türk : b(ä)gl(ä)r : türk : (a)tın : ıt(ε)ı : (KT D 7, BK D 7); k(a)η(ı)m(i)z : (ä)çim(i)z : k(a)z[g(a)nm(i)ş : *bod(u)n* : (a)tı küsi : yok bolm(a)zun] tiy(i)n (KT D 26-27, BK D 21-22); *t(a)bg(a)ç* : *atın* : tut(u)p(a)n : t(a)bg(a)ç : k(a)g(a)nka : körm(i)ş : (KT D 7-8, BK D 7); (ä)çü (a)pa atı b(a)r t(e)di ötü(k(ä)n (e)li s(i)zdä (ä)b(i)r ti[di] (Ta G 4-5). Dolayısıyla bu cümlelerdeki yapılar, sırasıyla “Türk kimliği/adı”, “kavim/boy kimliği/adı”, “Çin kimliği/adı”, “ata, ecdat adı” olarak karşılanır.

Sonuç

Türkçede iyelik eki ve genitif eki veya ikisinden birini gerektiren ad tamamlı kuruluşlar, Eski Türkçe döneminde eksiz (çekimsiz) olarak da yapılabilmekteydi. Ancak bu kuruluşların, daha Eski Türkçede ekli yapılar (çekimli) olarak da kullanıldığını görmekteyiz: *kagan sü //kagan sü-si; Kırkız bodun//Kırkız bodun-ı* vb. Bu türdeki kuruluşlara birkaç yer adında (*Ötüken Yış, Ertiş Ögüz* vb) ve askerî, idarî, siyasî alanlardaki bazı kavramların kuruluşunda (*kagan sü, Tabgaç Kagan* vb.) başvurulmaktaydı. Tarihi ve Modern Türk dili alanında bu kuruluşlar, Runik Türk yazıtlarında yukarıda belirttiğimiz örneklerin dışında, her zaman iyelikli (çekimli) görüldüğü için, eksiz yapıların başka dillerin, özellikle de bu yapılar elverişli İndo-İrani dillerin (Soğutça gibi) etkisiyle gerçekleştiği ve bunların askerî, idari ve siyasi alanlara mahsus olarak kullanıldıkları akla gelmektedir. Bu nedenle, kağanlık çağı yazıtlarında etnonim + *bodun* ∅ (eksiz); etnonim + *kagan* ∅ (eksiz); etnonim/unvan + *sü* ∅ (eksiz) ve unvan + *at* ∅ (eksiz) biçimli kuruluşlar, politik ve askerî alanlardaki bazı kavramları karşılayan terimleşmiş birer öge sayılabilir.

Açıklamalar

- ¹ II. Türk Kağanlığı'nın, Sasanilere karşı Bizans'la kurduğu diplomatik ilişkiler, Bizans-Köktürk ittifakı ve Bizans İmparatorluğu'nun bu ittifakı korumak için her şeyi kabullemeleri hakkında bk. Roux 2006: 138, Palaz Erdemir 2003, II. Türk Kağanlığı'nın diğer devletlerle olan politik, ekonomik ve askerî ittifakları hakkındaki genel bilgiler için bk. Czégledy 1999, Gömeç 1999, Sinor 2000.
- ² *köz(ü)n : körm(ä)dük : kulk(a)kı(n) : (e)ş(i)dm(ä)dük : bod(u)n(u)m* (BK K 11), *toruk buk(a)lı : s(ä)m(i)z buk(a)lı : Ir³k¹d¹a b²w²P²s²r² : s(ä)m(i)z buka : toruk buka t(e)y(i)n : bilm(ä)z (ä)rm(i)ş* (T 5-6), *y(a)g(i)m(i)z : t(ä)grä : oçuk t(ä)g (ä)rti : biz : aş <t>(ä)g : (ä)rt(i)m(i)z* (T 8), *öz (i)çi t(a)ş(i)n : tum(i)ş t(ä)g biz* (T 13), *(a)nta k(e)srä küşgü yülka s²Ir²P²g²dä k²wç k(a)ra bod(u)n t²ms² s²Ir²s²zä²ä k²wç k(a)ra sub (ä)rmış* (Taryat G 5) cümleleri, politik mecazlaşmalar içeren ve üzerinde görüş birliği sağlanamamış cümlelerden yalnızca birkaçıdır.
- ³ Kağanlık yazıtlarında *taş* sözcüğünden türeyen *taşra* ögesinin *taşra yori-* ibaresindeki siyasal içeriği hakkında bk. Baykara 1997, *iç* sözcüğünden türeyen *içik-* eyleminin politik mecazlaşması hakkında bk. Öner 2007.
- ⁴ Tarihî askerî terminolojinin Türk dil bilimi açısından incelendiği Eker 2007'de bu konuda ayrıntılı bilgi ve açılımlar bulunabilir.
- ⁵ Adams, bu çalışmasında Orhon Yazıtları'nda *izafet* kuruluşlarını şöyle sınıflandırır: I. genitifli ad + iyelikli ad (*noun in genitive + noun with relative suffix*) II. eksiz ad + iyelikli ad (*noun in absolute + noun with relative suffix*) III. eksiz ad + eksiz ad (*noun in absolute + noun in absolute*) IV. genitifli ad + eksiz ad (*noun in genitive + noun in absolute*) (Adams 1978-79: 33).
- ⁶ *ärtiş ögüz, yinçü ögüz, kadrıkan yış, ötüken yış, amgalamğı korgan, tögültün yazı, biçin yıl, lagzın yıl, it yıl, koñ yıl* vb. Bunun yanı sıra *oguz yağı, türk begler, çıntan ağaç* vb. örnekler de eksiz (çekimsiz) ad+ eksiz (çekimsiz) ad kuruluşlu yapılardır.
- ⁷ Buna rağmen bazı etnonim + *bodun*, etnonim + *kagan* ve etnonim (veya unvan) + *sü* kuruluşlarının belirtisiz ad tamlaması [eksiz ad + iyelikli ad (*noun in absolute + noun with relative suffix*)] biçiminde yapıldığı az sayıda örneğe de rastlamaktaayız:

etnonim + <i>bodun</i> + I (3. kişi iyelik eki):	<i>türk bodunu</i> (T 22) <i>kırkız bodunu</i> (T 28) <i>on ok bodunu</i> (T 30)
etnonim + <i>kagan/kan</i> + I (3. kişi iyelik eki):	<i>on ok kaganı</i> (T 19) <i>türgiş kaganı</i> (T 30) <i>kırkız kanı</i> (ŞU D 11-12) <i>tabgaç kanı</i> (ŞU B 3)
etnonim (veya unvan + <i>sü</i> + I (3. kişi iyelik eki):	<i>üç oguz süsi</i> (BK D 32) <i>tabgaç süsi</i> (T 30) <i>kan süsi</i> (ŞU K 7)

Burada dikkati çekici olan nokta, sıfat tamlaması biçimli kuruluşların, daha çok Tonyukuk Yazıtı'nda ad tamlaması biçiminde de ifade ediliyor olmasıdır. Bu durum, Tonyukuk Yazıtı *bitigçisi* tarafından yazı diline dahil edilen ve Türkçede sonradan genelleşecek olan bir ağız özelliği olmalıdır.

- ⁸ İlk sözcük Radloff, Orkun, Giraud, Tekin ve Berta tarafından *kaganı*, Aalto, Rybatzki ve Karcavbay tarafından *kagan* olarak okunmuştur (Radloff 1899: 17, Aalto 1958: 41, Giraud 1962: 101, Tekin 1994: 15, Orkun 1994: 112, Rybatzki 1997: 61, Karcavbay 2003: 219, Berta 2004: 62). Bu cümledeki ilk sözcüğün *kaganı* olması durumunda, cümlelerin söz dizimi bozulmakta ve çözümü olanaksızlaşmaktadır.
- ⁹ Clauson, *(a)mga korg(a)n kışl(a)p y(a)zıña og(u)zğ(a)ru sü t(a)ş(i)kd(i)m(i)z* (KT K 8) cümlesini “in the spring we and the army set out towards the Oğuz” biçiminde çevirmiştir (ED: 562ab), Erdal, bu cümlelerin en iyi çevirisinin “We/I and the army moved out towards the Oguz” olacağını söyleyerek, Clauson’un çevirisine katılmakta, ancak farklı çözüm önerileri de sunmaktadır. Ona göre *sü* sözcüğünün *sociative* bir anlamı olabileceği gibi, askeri dilde leksikleşmiş birleşik bir fiil yapısından da (*sü taşık-*) söz edilebilir (2004: 361). Oysa BK D 32’de geçen *ilki sü t(a)ş(ık)m(i)ş (ä)rti* “Birinci ordu (sefere) çıkmış idi.” cümlesinde *ilki sü* öbeği, *taşık-* fiilinin öznesidir, dolayısıyla burada deyimleşmiş *bir sü taşık-* fiilinden ya da *sü* sözcüğünün zarflığından söz etmek güçleşir. Bu cümleyle ilgili Clauson’un çözümü, Erdal’ın da kaydettiği gibi en iyi çeviridir, çünkü bu cümlede özne-yüklem uyumsuzluğu vardır: Cümlelerin zarf öbeğinin (*amga korgan kışlap*) gizli öznesi *biz*, *taşık-* eyleminin öznesi ise *sü* sözcüğüdür, ancak kağanlık yazıtlarında zarf öbekli başka bazı cümlelerde olduğu gibi, bu cümlede de, zarf öbeğini oluşturan eylemin öznesi ve yüklem öznesi birbirine karışmıştır. Buna örnek olarak *(a)nta k(a)lm(i)ş : yir : s(a)yu kop : toru : ölü : yor(i)yur (ä)rt(i)g* : (KT G 9, BK K 7) cümlesini gösterebiliriz. Burada zarf öbeği eylemlerinin (*tor-* ve *öl-*) öznesi *anta kalmış*, yüklem (*yor-*) gizli öznesi ise hitap edilen kitle (*siz*)dir. Bir başka örnek *bil(i)g bilm(ä)z kişi ol s(a)b(i)g (a)l(i)p y(a)gru b(a)r(i)p ök(ü)ş kişi ölt(ü)g* (KT G 7, BK K 6) cümlesinde zarf öbeğini oluşturan eylemin (*sab al-*) öznesi *bilig bilmez kişi*, yüklemi oluşturan eylemin (*öl-*) öznesi ise hitap edilen kitle (*sen*)dir. *süçig : s(a)bnıa : y(i)mş(a)k : (a)gısnıa : (a)rtur(u)p : öküş : türk : bod(u)n : ölt(ü)g* (KT G 6-7, BK K 5) cümlesi de, özne-yüklem uyumsuzluğu ile dikkati çeker. Burada, zarf öbeğini oluşturan eylemin (*artur-*) gizli öznesi *o*, yüklem eyleminin (*öl-*) gizli öznesi ise *sendir*. Geçişsiz nitelikli *taşık-* “(ordu) sefere çıkmak” eylemiyle anlam ve çatı bakımından örtüşen *yor-* eylemi de, Runik yazıtlarda aynı türden bir sorun taşıyor gibi görünmektedir. Bu nedenle Erdal, *yor-* eylemini *taşık-* eylemiyle birlikte değerlendirmiş ve *yor-* eyleminin *sü* sözcüğüyle birlikte kullanıldığı durumlarda *sünün* zarf karakterinde olabileceğini veya *sü yor-* deyimleşmesinden söz edilebileceğini belirtmiştir (2004: 361). Oysa, *sü* sözcüğü ve *yor-* eyleminin bir arada kullanıldığı şu cümlelere bakıldığında, *sü* sözcüğünün bu cümlelerde özne olarak işletildiği anlaşılabilir: [... *kök*] : *ön(i)g : yog(u)ru : sü yor(i)p : tünli : künli : yiti : öd(ü)şkä : subs(u)z : k(ä)çd(i)m* : (BK GD). Bu cümlede, yukarıda belirttiğimiz nedenlerden dolayı özne-yüklem uyumsuzluğu vardır. *önd(ü)n k(a)g(a)ng(a)ru : sü yoril(i)m t(e)m(i)ş* : (T 29), *sü yoril(i)m t(e)d(ä)çi : unam(a)ñ* : (T 35), *s(ä)k(i)z(i)nç (a)y bir y(a)ñ(i)ka* : *sü yoryın : tid(i)m* : (ŞU D 5) cümlelerinde *sü*, hitap edilen kitledir. T 29’daki cümle Türkiye Türkçesine “‘Ordu! Doğru Kağanı’na doğru yürüyelim (sefer edelim)’, demiş.”, T 35’teki cümle “‘Ordu! Yürüyelim (sefer edelim)’, diyecek, kabul etmeyin.”, ŞU D 5’teki cümle “Sekizinci ayın

birinci günü, “Ordu! Yürüyün (sefere çıkın!)” dedim.” biçiminde aktarıldığında sorunsuz oldukları anlaşılacaktır. Özellikle ŞU K 6’da geçen *sü yorıdı* “Ordu yürüdü (sefere çıktı) cümlesi, öznesi ve yüklemine açıklığı dolayısıyla, *sü yorı-* biçimli leksikleşmiş bir birleşik eylem yapısının kabulünü olanaksızlaştırmaktadır.

- ¹⁰ [... t(a)b]g(a)ç : (a)tl(t)g : *süsi* : bir tüm(ä)n : (a)rtukı : y(e)ti biñ : süg : ilki : kün : öl(ü)rt(ü)m : (BK G 1), *y(a)d(a)g* : *süsin* : (e)k(i)nti kün : kop : [öl(ü)r]t(ü)m : (BK G 1), *ilki sü* : t(a)ş[ık]m(i)ş : (ä)rti : (e)kin *sü* : (ä)bdä : (ä)rti : (BK D 32), *şu(a)r* : *süsi* : (ä)b(i)g b(a)rk(i)g : yul(i)g(a)lı : b(a)rdı : *şu(a)r* : *süsi* : süñ(ü)şg(ä)li : k(ä)lti : (BK D 32), *k(a)nl(i)k süsi* (a)bka ün(m)iş (IB 63), t(ä)ñri : küç : birtük üç(ü)n : *k(a)ñ(i)m k(a)g(a)n* : *süsi* : böri t(ä)g : (ä)rmış : y(a)gısı : koñ t(ä)g (ä)rm(i)ş : (KT D 12, BK D 11), k(ä)yrä : b(a)şın : üç birküdä : *k(a)n süsi* : [b(i)rl]ä : [k(a)]t(i)lt(i)[m] : (ŞU K 7), *k(a)ra k(a)m(a)g süsi* (IB 63)
- ¹¹ Eker’e göre, *ilki sü* ve *ekin(ti) sü* söz öbeklerindeki sıra sayıları geçici sıfat görünümündedir (2006: 127).
- ¹² *är* sözcüğünün “yiğit, kahraman, adam, erkek, asker” anlamları dışında, “erlik, erdem” anlamında bir soyut kavram olarak kullanıldığını, Suci Yazıtı, 9. satırda geçen *og(l)a(n)i(m) : (ä)rdä m(a)r(i)m(i)ñça : bol* (S 9) “Evlatlarım, erlikte (yiğitlikte, adamlıkta), üstadım (öğretmenim) gibi ol(un).” cümlesi açıkça göstermektedir.
- ¹³ um(a)y t(ä)g : ög(ü)m : k(a)tun : kut(i)ña : in(i)m : kül tig(i)n : (ä)r (a)t bultı : (KT D 31).
- ¹⁴ Kejeelig Hovu (Ye-45), 1. satır: *oglan atım* çubuç inal, [är]tä atım kümül ögä (Kormuşın 1997: 218). Demir Sug Yazıtı (Ye-92), 1-2. satır: bæg şaın *är atım* kök tññridä kün ay azım şaın tutuk bän uyur üçün törünin etä berdim (Kormuşın 1997: 158). Ye-50: *är atım bğdäki atım* (Kormuşın 1997: 278). I. Eerbek Yazıtı (Ye-147), 3. satır: *oglan atım* yerlig çor tññri elimdä tğzinmişim töläs alp tarkan atımka bökmädım (Kormuşın 1997: 254)

Kaynaklar

- Aalto, Pentti, Gustav John Ramstedt and Johannes Gabriel Granö (1958). “Materialien zu den alttürkischen Inschriften der Mongolei”. *JSFOu* LX/7: 3-91.
- Adams, B. S. (1981). “A Feature of the Izafet in the Orhon Inscriptions”. *TDay-Belleten* 1978-79: 33-38.
- Aydın, Erhan (2007). *Şine Usu Yazıtı*. Çorum: KaraM Yay.
- Baykara, Tuncer (1997). “Taşra Yoruyur”. *Türk Kültürü Araştırmaları*. İzmir: Akademi Kitabevi. 219-221.
- Berta, Árpád (1994). “Die Verteilung der militärischen Termini in den Runeninschriften”. *Acta Orientalia* 47/1-2: 49-56.
- _____. (2004). *Szavaimat jól halljátok... Türk és Uygur Rovásírásos Emlékek Kritikai Kiadásáa*. Szeged: Jatepress.
- Clauson, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press. (=ED)

- Czégledy, Karoly (1999). *Turan Kavimlerinin Göç'ü*. Çev. Günay Karaağaç. İstanbul: Turan Vakfı.
- Donuk, Abdülkadir (1988). *Eski Türk Devletlerinde İdari-Askeri Unvan ve Terimler*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.
- Doerfer, Gerhard (1963-1975). *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag. GMBH (=TMEN).
- Eker, Süer (2006). "Sü ve Sü ile Yapılan Tarihî Askerî Terimler Üzerine Disiplinlerarası Bir İnceleme". *Türkbilig* 12: 104-133.
- _____. (2007). *Türk Dil Bilimi Bakımından Tarihî Askerî Terminoloji. Modern Dönemlerde Rütbe ve Birlik Adları*. Ankara: Grafiker Yay.
- Erdal, Marcel (2004). *A Grammar of Old Turkic*. Leiden: Brill Academic Publishers.
- Giraud, René (1961). *L'inscription de Baïn Tsokto, Édition Critique*. Paris: Librairie d'Amérique et d'Orient Adrien-Maisonneuve.
- Gömeç, Sadettin (1999). *Köktürk Tarihi*. Ankara: Akçağ Yay.
- _____. (t.y.). *Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü*. Ankara: Akçağ Yay.
- _____. (2000b). "Kök Türkçe Yazılı Belgelerinde Yer Alan Unvanlar". *Erdem* 12/36: 929-945.
- Karcavbay, Sartkoca (2003). *Orhon Muraları*. Tarihnamalık-Derektanulık Taldav. Astana: Kül Tigin.
- Kondratyev, V. G. (1962). "Konstruktsiya izafeta i pryamoye dopolnıyeniye v yazıke pamyatnikov tyurkskoy runičeskoj pis'mennosti". *Uçenniya Zapiski Leningradskogo Gosudarstvennogo Universitate* 16/306: 68-79.
- Kormuşın, İgor V. (1997). *Tyurskie yeniseyskie epitafii. Teksti i issledovaniya*. Moskva: Nauka.
- Orkun, Hüseyin Namık (1994). *Eski Türk Yazıtları I-IV*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay. (=ETY).
- Öner, Mustafa (2007). "Köktürkçe içik- Üzerine". İstván Mándoky Kongur Anısına-Kazak Dili Tarihi: Altay Dönemi, Prototürk Çağı, Eski Türk Anıtları Uluslararası Konferansı. 30 Kasım-2 Aralık. Astana-Kazakistan.
- Palaz Erdemir, Hatice (2003). *VI. Yüzyıl Bizans Kaynaklarına Göre Göktürk-Bizans İlişkileri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yay.
- Pulleyblank, Edwin G. (1962-63). "The Consonantal System of Old Chinese". *Asia Major* 9, Part I: 58-144, Part II: 206-65.
- Radloff, Wilhelm (1899). *Die alttürkischen Inschriften der Mongolei*. Zweite Folge. St. Petersburg.
- Roux, Jean Paul (2006). *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*. Çev. Lale Arslan. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Rybatzki, Volker (1997). *Die Toñuquq-Inschrift*. Szeged: Studia Uralo-Altaica 40.
- _____. (2006). *Die Personennamen und Titel der mittelmongolischen Dokumente*,

- Eine lexikalische Untersuchung.* Helsinki: Yliopistopaino Oy.
<http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/aasia/vk/rybatzki/dieperso.pdf>.
(Erişim Tarihi: 23.07. 2007)
- Sertkaya, Osman Fikri (1993). “Göktürk Yazıtlarında İsim ve Unvan Söyleme Geleneği”. *Uluslararası II. Türk Kültürü Kongresi 25-29 Eylül 1993*. C. 2. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay. 593-600.
- Shiratori, Kurakichi (1945). “Kaghan Unvanını Menşei”. Çev. İbrahim Gökbakır. *TTK-B 9/36*: 497-504.
- Sinor, Denis (2000). “[Kök]Türk İmparatorluğu’nun Kuruluşu ve Yıkılışı”. Çev. Talat Tekin. *Erken İç Asya Tarihi*. Der. Denis Sinor. İstanbul: İletişim Yay. 383-424.
- Tekin, Talat (1982). “The Tariat (Terkhin) Inscription”. *AOH 37/1-3*: 43-68. (Aynı yazının Türkçesi: “Kuzey Moğolistan’da Yeni Bir Uygur Anıtı: Taryat (Terhin) Kitabesi”. *TTK-B 46/184*: 795-838, *Makaleler II Tarihi Türk Yazı Dilleri*. Yay. Haz. Emine Yılmaz-Nurettin Demir. Ankara: Öncü Kitap. 170-226.)
- _____.(1994). *Tunyukuk Yazıtı*. Ankara: Simurg Yay.
- _____.(2004). *İrk Bitig Eski Uygurca Fal Kitabı*. Ed. Emine Yılmaz-Nurettin Demir. Ankara: Öncü Kitap.

Kısaltmalar

- B : Batı Yüzü.
BK : Bilge Kağan Yazıtı.
D : Doğu Yüzü.
ED :Bkz. Clauson 1972.
G : Güney Yüzü.
IB : Irk Bitig Bkz. Tekin 2004.
K : Kuzey Yüzü.
KT : Kül Tigin Yazıtı.
O : Ongin Yazıtı.
ŞU : Şine Usu Yazıtı.
T : Tonyukuk Yazıtı.
Ta : Taryat Yazıtı.
TMEN:Bkz. Doerfer1963-1975.
Ye : Yenisey Yazıtları.

Examples of Political and Military Terminology in Old Turkic Inscriptions

Hatice Şirin User*

Abstract

Some words which were used in the political and military fields in the 2nd Turkic Kaganate period were obtained through the metaphorization of the main lexicological items. Such words, therefore, became a part of the so-called terminology. In the same period, certain terms could also become part of the terminology without losing their basic meanings. Such terms could either consist of a single word or contain more than one word. This paper discusses the word *kagan*, which means an independent ruler of a tribe, constitutes noun phrases (*kagan at*, *kagan sü*) with the words *at* “name; title” and *sü* “army”. In this regard, the paper suggests that the noun phrase *kagan at* does not mean “the name or title of the kagan”, but means “royal title” in the old Turkish political life and argues that the noun phrase *kagan at* was used as a political and a military term in the old Turkic era. The paper also suggests that the noun phrase *kagan sü* was a military term meaning “royal army” in the same era. This suggestion is made on the basis of a sentence, registered in the 33rd line of the Tonyukuk Inscription. In this sentence the noun phrase *kagan sü* is the object of the verb *taşık-*. The reference point for these suggestions is the existence in old Turkic of noun phrases which were constructed through the *noun in absolute+noun in absolute* structure.

The main argument of this paper is that the noun phrases *kagan at* “royal title” and *kagan sü* “royal army” are elements of the political and military terminology of the 2nd Turkic Kaganate period. This suggestion is important because it shows that noun phrases could be established without possessive suffixes in old Turkic period.

Keywords

Runic Inscriptions of 2nd Turkic Kaganate, Political and Military Terms, *kagan at* “royal title”, *kagan sü* “royal army”.

* Assoc. Prof. .Dr., Ege University, Faculty of Letters, Department of Turkish Language and Literature / İzmir
hatice101@yahoo.com

Примеры политических и военных терминов в древнетюркских надписях

Хатидже Ширин Усер*

Аннотация

Некоторые слова, использованные в политической и военной сфере в период Второго тюркского каганата, были получены путем метафоризации основных лексических единиц и таким образом стали частью терминологии. В этот же период наблюдается также терминологизация некоторых слов без изменения основного значения. Подобные термины могут состоять как из одного слова, так и из нескольких слов. В этой статье рассматриваются фразы, состоящие из названия высшего правителя, находящегося на верхушке политической системы тюрков - *кагана* и слов *ат* (имя, должность), *сю* (армия) (*каган ат*, *каган сю*). В этом контексте в древнетюркской политической жизни фраза «*каган ат*» значила не «имя/должность кагана», а «институт каганства», а также термин *каган ат* в древнетюркский период использовался как политический и административный термин. Фраза же «*каган сю*» как производная от корня –ташык согласно предложению в 33-строке надписи Тоньюкука, является военным термином, означающим «каганскую армию». Основой этого тезиса является наличие словесных фраз в древнетюркском языке, состоящих из *неизменяемого существительного + неизменяемого существительного*.

Основной мыслью этой статьи является существование фраз «*каган ат*» и «*каган сю*» как политических и административных терминологических единиц того времени, сформированных посредством неизменяемых существительных (*неизменяемое существительное + неизменяемое существительное*). Это предположение важно с точки зрения возможности показания принадлежности без наличия соответствующих притяжательных окончаний в древнетюркском языке.

Ключевые Слова

древнетюркские надписи, политические и военные термины, *каган ат* (институт каганства), *каган сю* (каганская армия).

* доцент, доктор, Эгейский университет, факультет литературы / Измир
haticce101@yahoo.com